

1. OBYVATELSTVO A RODINY A DOMÁCNOSTI

Základem informací o demografické struktuře obyvatelstva a jejich změnách jsou periodická **sčítání lidu, domů a bytů**, z nichž poslední proběhlo k 26. březnu 2011. Na data zjištěná sčítáním navazují intercenzální **statistické bilance počtu obyvatel** a každoročně zpracovávané **statistiky sňatků, rozvodů, narozených, zemřelých, potratů a stěhování**. Ty vycházejí ze zpracování statistických hlášení o sňatcích, narozeních a úmrtích, poskytovaných matrikami, a ze zpracování dat přebíraných z jiných informačních systémů. Zdrojem dat o rozvodech je od roku 2007 Informační systém Ministerstva spravedlnosti ČR (před rokem 2007 byla statistika založena na zpracování hlášení o rozvodu), údaje o potratech poskytuje ČSÚ Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR (ÚZIS ČR), data o stěhování přebírá ČSÚ od roku 2001 (zahraniční stěhování cizinců), resp. 2005 elektronicky z informačních systémů Ředitelství služby cizinecké policie a Ministerstva vnitra ČR (před rokem 2005 byla statistika založena na zpracování hlášení o stěhování). Údaje o počtu cizinců s povolením k pobytu jsou převzaty od Ředitelství služby cizinecké policie MV ČR a Odboru azylové a migrační politiky MV ČR.

Narození

Počet narozených dětí (živě narozených, mrtvě narozených) je získáván sumarizací individuálních statistických hlášení o narození. Nezahrnuje děti narozené při utajených porodech (vč. nalezených dětí) podle zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění zákona č. 422/2004 Sb.

Podle vyhlášky Ministerstva zdravotnictví ČSR č. 11/1988, o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky, která byla k 1. 4. 2012 zrušena zákonem č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, je za **živě narozené dítě** považován plod, který projevuje po narození aspoň jednu známku života a má porodní hmotnost 500 g a vyšší, případně nižší než 500 g, přežije-li 24 hodin po porodu. Známkami života se rozumí dech, srdeční akce, pulsace pupečnicku nebo aktivní pohyb svalstva.

Za **mrtvě narozené dítě** je považován plod, který neprojevuje ani jednu ze známek života a má porodní hmotnost 1 000 g a vyšší.

Obecné definice pojmů narození živého dítěte a narození mrtvého dítěte platná česká legislativa nyní (v době vydání této publikace) neobsahuje. Narození živého dítěte je definováno v nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1260/2013 o evropské demografické statistice, kde se jím rozumí narození dítěte, které dýchá nebo projevuje jiné známky života. Mrtvě narozené dítě je definováno v nařízení Komise (EU) č. 328/2011, kterým se provádí nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1338/2008 o statistice Společenství v oblasti veřejného zdraví a bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, pokud jde o statistiky příčin smrti, a to pro účely tohoto nařízení. Pokyny k vyplnění Listu o prohlídce zemřelého také obsahují definici mrtvě narozeného dítěte a to pro potřeby vyplnění tohoto listu. Z nařízení a pokynů vyplývá, že za mrtvě narozené dítě je považováno takové, které nevykazuje žádné známky života a má porodní hmotnost 500 gramů a více.

Potraty

Za **potraty** jsou v demografické statistice považována předčasná ukončení těhotenství, klasifikovaná lékařem jako ukončení těhotenství potratem. Potratem se dle vyhlášky Ministerstva zdravotnictví ČSR č. 11/1988, o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky, která byla k 1. 4. 2012 zrušena zákonem č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, rozumí ukončení těhotenství ženy, při němž:

- plod neprojevuje ani jednu ze známek života a jeho porodní hmotnost je nižší než 1 000 g a pokud ji nelze zjistit, jestliže těhotenství je kratší než 28 týdnů,
- plod projevuje alespoň jednu ze známek života a má porodní hmotnost nižší než 500 g, ale nepřežije 24 hodin po porodu,
- z dělohy ženy bylo vyňato plodové vejce bez plodu, anebo těhotenská sliznice.

Potratem se rozumí též ukončení mimoděložního těhotenství anebo umělé přerušení těhotenství provedené podle zvláštních předpisů.

Současná právní úprava (zákon 372/2011 Sb., o zdravotních službách) definuje pouze **plod po potratu**, kterým se rozumí plod, který po úplném vypuzení nebo vynětí z těla matčina neprojevuje ani jednu ze známek života a současně je jeho porodní hmotnost nižší než 500 g, a pokud ji nelze zjistit, jestliže je těhotenství kratší než 22 týdnů.

Potratům jsou věnovány 2 kapitoly – Obyvatelstvo a Zdraví. V oddíle Obyvatelstvo jsou zpracovány potraty celkem a celková potratovost, oblast Zdraví pak věnuje speciální pozornost

jednotlivým typům potratů (samovolným potratům, umělým přerušením těhotenství a ukončením mimoděložních těhotenství).

Reprodukční míry podle věku ženy

Plodnost podle věku: počet živě narozených dětí ženám v daném věku na 1 000 žen středního stavu téhož věku.

Úhrnná plodnost (součet měr plodnosti podle věku): průměrný počet živě narozených dětí, které by se narodily jedné ženě za předpokladu, že by míry plodnosti podle věku zaznamenané ve sledovaném kalendářním roce zůstaly během jejího reprodukčního věku (15–49 let) neměnné.

Hrubá míra reprodukce: průměrný počet živě narozených děvčat, která by se narodila jedné ženě za předpokladu, že by míry plodnosti podle věku zaznamenané ve sledovaném kalendářním roce zůstaly během jejího reprodukčního věku (15–49 let) neměnné.

Čistá míra reprodukce: průměrný počet živě narozených děvčat, která by se narodila jedné ženě a dožila se věku své matky v době porodu za předpokladu, že by míry plodnosti a úmrtnosti podle věku zaznamenané ve sledovaném kalendářním roce zůstaly během jejího reprodukčního věku (15–49 let) neměnné.

K perspektivnímu zachování stacionárního počtu obyvatelstva je nutné, aby čistá míra reprodukce byla rovna jedné.

Potratovost podle věku: počet potratů (všechny druhy) žen v daném věku na 1 000 žen středního stavu téhož věku.

Úhrnná potratovost (součet měr potratovosti podle věku): průměrný počet potratů, které by prodělala každá žena v dané populaci během svého reprodukčního věku (15–49 let) za předpokladu, že by míry potratovosti podle věku zaznamenané ve sledovaném kalendářním roce zůstaly během jejího reprodukčního věku (15–49 let) neměnné.

Ukončená těhotenství podle věku: počet ukončených těhotenství (tj. součet živě i mrtvě narozených a všech potratů) žen v daném věku připadajících na 1 000 žen téhož věku.

Úhrnná míra ukončených těhotenství (součet měr těhotenství podle věku): průměrný počet ukončených těhotenství, která by připadla na každou ženu během jejího reprodukčního období (15–49 let) za předpokladu, že by míry plodnosti, v tomto případě počítány z narozených celkem, a míry potratovosti podle věku zaznamenané ve sledovaném kalendářním roce zůstaly nezměněny po celé reprodukční období ženy.

Domácnosti a rodiny

Zdrojem informací o domácnostech a rodinách jsou výsledky výběrového šetření Životní podmínky. Účelem tohoto šetření je získat reprezentativní údaje o úrovni a struktuře příjmů a základní sociálně demografické charakteristiky domácností a jejich členů, potřebné k analýze příjmových ukazatelů. Šetření probíhá každoročně jako národní modifikace celoevropského šetření EU-SILC (*European Union – Statistics on Income and Living Conditions*). Realizuje se jako čtyřletý rotační panel, v němž se čtvrtina domácností obměňuje každý rok. Publikované údaje o příjmech jsou za rok 2013, ostatní údaje zachycují stav v době šetření v roce 2014.

Výsledky výběrového šetření **Životní podmínky 2014** ukazují tabulky 1-24 až 1-32.

Definice ukazatelů v tabulkách ze šetření Životní podmínky

Hospodařící domácnost tvoří jedinec nebo skupina osob, bydlících ve vybraném bytě, které spolu trvale žijí a společně hradí základní a provozní výdaje domácnosti.

Do jednotlivých skupin byly domácnosti zařazovány podle postavení osoby v čele domácnosti.

Osobou v čele domácnosti je v úplných rodinách vždy muž (manžel, druh), bez ohledu na jeho ekonomickou aktivitu. V neúplných rodinách (jeden rodič s dětmi) se při určování osoby v čele přihlíží v prvé řadě k ekonomické aktivitě a ve druhé k výši peněžního příjmu jednotlivých členů domácnosti. Podle stejných pravidel se postupuje i u složitějších (vícegeneračních) typů hospodařících domácností.

Základní členění domácností podle **postavení osoby v čele**:

- **Domácnosti celkem** reprezentují průměrnou domácnost v ČR.
- **Domácnosti zaměstnanců** jsou domácnosti s osobou v čele v pracovním nebo služebním poměru, která pracuje na základě pracovní smlouvy nebo na základě dohody (o pracovní činnosti, o provedení práce).
- **Domácnosti samostatně činných osob** jsou domácnosti v čele s osobou zabývající se podnikáním nebo výkonem nezávislého povolání v jakémkoliv oboru.
- **Domácnosti důchodců bez pracujících členů** mají v čele osobu, která pobírá důchod a nepracuje buď vůbec, nebo jen velmi omezeně. Stejná podmínka platí i pro ostatní členy domácnosti.
- **Domácnosti nezaměstnaných** jsou domácnosti v čele s nezaměstnanou osobou, přičemž není rozhodující, zda pobírá podporu v nezaměstnanosti či nikoliv.

Vyživované dítě - dítě do skončení povinné školní docházky a dále dítě, které se soustavně, nejdéle však do 26 let, připravuje na budoucí povolání, i když má vlastní příjem (sirotčí důchod, stipendium, sociální dávky, příjmy z krátkodobé pracovní činnosti) a dále dítě, které se pro svůj duševní nebo tělesný stav není schopno připravovat na budoucí povolání nebo si zajistit vlastní obživu a dosud nepobírá invalidní důchod.

Pracující - osoby, které po celý rok, příp. jeho převážnou část, měly placené zaměstnání (zaměstnanci) nebo byly tzv. sebezaměstnané (samostatně činní, pomáhající rodinní příslušníci). Započtení jsou také studenti, důchodci a osoby pobírající rodičovský příspěvek s pravidelnými příjmy ze závislé činnosti nebo z podnikání. Nejsou zahrnuty osoby, které byly celý rok, resp. převažující část roku nezaměstnané.

Vzdělání je rozděleno do 4 stupňů: základní (vč. neukončeného), vyučení, úplné střední a vysokoškolské. Úplné střední vzdělání zahrnuje též vyučení s maturitou a pomaturitní studium. Absolvování vyšší odborné školy je zařazeno do vysokoškolského vzdělání. To dále zahrnuje všechny programy vysokoškolského studia, včetně bakalářského a doktorského.

Hrubý peněžní příjem domácnosti zahrnuje daň z příjmů a příspěvky na zdravotní a sociální pojištění, nezahrnuje vybrané úspory, výpůjčky. Hrubé příjmy z podnikání představují hospodářský výsledek (rozdíl mezi příjmy a výdaji) snížený o zaplacené pojistné na sociální zabezpečení, příspěvek na státní politiku zaměstnanosti a příp. i pojistné na všeobecné zdravotní pojištění.

Čistým peněžním příjmem domácnosti se rozumí příjmy všech členů domácnosti po odečtení daně z příjmu a srážek na zdravotní a sociální pojištění.

Osoby ohrožené příjmovou chudobou (tab. 1-32) jsou osoby žijící v domácnostech, jejichž ekvivalizovaný disponibilní příjem je nižší než 60 % hodnoty mediánu tohoto příjmu za domácnosti celkem (tj. nižší než hranice chudoby). Ekvivalizovaný disponibilní příjem domácnosti se stanoví jako podíl disponibilního příjmu domácnosti a počtu jejích spotřebních jednotek (podle modifikované stupnice OECD). Takto vypočtený příjem je následně přiřazen všem osobám v příslušné domácnosti.

Vzdělanostní úroveň domácnosti se určuje podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání osoby v čele, v úplných rodinách se bere v úvahu i vzdělání druhého partnera.

- nízká úroveň – osoba v čele má základní vzdělání, resp. je bez vzdělání; v úplných rodinách mají odpovídající vzdělání oba partneři
- střední úroveň – osoba v čele, resp. alespoň jeden z partnerů má středoškolské vzdělání, žádný z nich nemá vysokoškolské vzdělání
- vysoká úroveň – osoba v čele, resp. alespoň jeden z partnerů má vysokoškolské vzdělání

Publikované indikátory chudoby patří do souboru ukazatelů používaných k hodnocení míry ohrožení chudobou.

Koeficient příjmové nerovnosti (S80/S20 quintile share ratio) – poměr objemu příjmů 20 % osob s nejvyššími příjmy a 20 % osob s nejnižšími příjmy na spotřební jednotku podle modifikované stupnice OECD. Vyšší hodnota koeficientu znamená vyšší diferenciaci příjmů.

Indikátor relativního propadu příjmů (Relative at-risk-of-poverty gap) – rozdíl mezi mediánem příjmu osob pod hranicí chudoby a danou hranicí chudoby, vyjádřený v % z této hranice. Vyšší hodnota koeficientu značí hlubší propad osob pod hranici chudoby.

Gini koeficient – počítá se z celého souboru osob uspořádaných vzestupně podle výše příjmu na spotřební jednotku podle modifikované stupnice OECD. Vyjadřuje vztah mezi kumulativním podílem počtu osob a kumulativním podílem jejich příjmů. Vyšší hodnota značí vyšší nerovnost v příjmech.